

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2023. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.23>

УДК 339.13-027.543:638.16-035(477)

І. В. Свиноус,

*д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

Н. М. Присяжнюк,

*к. вет. н. доцент кафедри іхтіології та зоології
Білоцерківський національний аграрний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>

О. І. Слободенюк,

*к. б. н., доцент кафедри екології,
Білоцерківський національний аграрний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6966-9277>

Н. М. Федорук,

*к. с.-г. н., доцент кафедри харчових технологій і технологій переробки продукції
тваринництва, Білоцерківський національний аграрний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-8785>

І. А. Покотило,

*к. с.-г.н., доцент кафедри технологій у рослинництві та захисту рослин
Білоцерківський національний аграрний університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1594-2335>

СВІТОВИЙ РИНОК ОРГАНІЧНОГО МЕДУ – ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*I. Svytnous,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University*

*N. Prysiazhniuk,
PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor, Department of Ichthyology and
Zoology, Bila Tserkva National Agrarian University*

*O. Slobodenyuk,
PhD in Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology,
Belotserk National Agrarian University*

*N. Fedoruk,
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor,
Department of Food Technologies and Technologies for Processing Livestock Products,
Bila Tserkva National Agrarian University*

*I. Pokotylo
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor
Department of Technologies in Crop Production and Plant Protection,
Bila Tserkva National Agrarian University*

THE WORLD MARKET OF ORGANIC HONEY - CHALLENGES FOR UKRAINE

В останні роки органічне бджільництво неухильно розвивається у всьому світі. Причиною цього є зростання споживачів до органічно сертифікованого меду, особливо в більш багатих країнах. Частка органічно сертифікованого меду, який продається у деяких європейських країнах, вже перевищує 10%.

Органічний мед стає надзвичайно популярним. Тенденція до збільшення популярності здорового способу життя стимулює споживання здорових, натуральних продуктів та особливо органічних продуктів.

Основні проблеми в переході бджолярів на органічні технології: недостатність інформації про такий перехід; складність процедури

сертифікації органічних господарств; складності виробництва органічного меду при паралельному контролі кліща варро за допомогою органічних засобів.

Виробники органічного меду мають також численні переваги в порівнянні зі звичайними виробниками меду.

Позитивні сторони при органічному виробництві меду:

- Підвищення ціни меду. Органічний мед та супутні продукти мають вищу ціну на ринку порівняно із звичайним медом.*
- Підвищення кокуретноздатності. Органічні мед та продукти легше продаються, тому що вони приносять велику користь для здоров'я, порівняно з неорганічним медом, тому що споживачі дбають про своє здоров'я і не хочуть купувати мед вироблений у несприятливих екологічних умовах та з антибіотиками.*
- Якість меду. Покупці, які отримують мед, що має органічну сертифікацію, впевнені в його якості. Тому що на неякісний продукт неможливо отримати органічну сертифікацію.*

Органічне виробництво меду є дуже важливим питанням для України, і потрібно працювати над збільшенням сертифікованих пасік органічної продукції, що надасть нам переваги перед конкурентами. Ми зможемо підвищити вартість українського меду, отримати більший прибуток. Це така ніша, яка дозволить реалізовувати український мед у всьому світі за більшою ціною.

Аналіз світових тенденцій ринку розвитку виробництва органічного меду свідчить про зростаючу зацікавленість споживачів в екологічно чистих продуктах харчування, тому виробництво органічних продуктів бджільництва є важливим стратегічним напрямом розвитку в багатьох країнах світу. Незадоволеність вітчизняних споживачів якістю продуктів харчування та зацікавленість у здоровому харчуванні, наявність великої ресурсної бази, сприятливої для виробництва органічного меду, існуючий досвід вітчизняних виробників свідчать про наявність практично не реалізованого, але значного потенціалу розвитку ринку органічного бджолярства.

In recent years, organic beekeeping has been steadily developing all over the world. The reason for this is the growing consumer demand for organically certified honey, especially in wealthier countries. The share of organically certified honey sold in some European countries already exceeds 10%.

Organic honey is becoming extremely popular. The trend towards increasing the popularity of a healthy lifestyle stimulates the consumption of healthy, natural products and especially organic products.

The main problems in the transition of beekeepers to organic technologies: insufficient information about such a transition; the complexity of the organic farm certification procedure; the complexities of organic honey production while simultaneously controlling the varro mite using organic means.

Organic honey producers also have numerous advantages over conventional honey producers.

Positive aspects of organic honey production:

Increase in the price of honey. Organic honey and related products command a higher price in the market compared to conventional honey.

Increase of cökuretnozsadnost. Organic honey and products are easier to sell, because they bring great health benefits, compared to non-organic honey, because consumers care about their health and do not want to buy honey produced in unfavorable environmental conditions and with antibiotics.

Quality of honey. Buyers who receive organically certified honey are confident in its quality. Because it is impossible to get organic certification for a low-quality product.

Organic honey production is a very important issue for Ukraine, and we need to work on increasing the number of certified organic apiaries, which will give us advantages over our competitors. We will be able to increase the price of Ukrainian honey and get more profit. This is such a niche that will allow Ukrainian honey to be sold all over the world at a higher price.

The analysis of global market trends in the development of organic honey production shows the growing interest of consumers in ecologically clean food

products, therefore the production of organic beekeeping products is an important strategic direction of development in many countries of the world. Dissatisfaction of domestic consumers with the quality of food products and interest in healthy eating, the presence of a large resource base favorable for the production of organic honey, the existing experience of domestic producers testify to the presence of practically unrealized, but significant potential for the development of the organic beekeeping market.

Ключові слова: *органічне бджолярство, сертифікація, ринок, державна підтримка, споживання.*

Key words: *organic beekeeping, certification, market, state support, consumption.*

Постановка проблеми. В останні роки органічне бджільництво неухильно розвивається у всьому світі. Причиною цього є зростання споживачів до органічно сертифікованого меду, особливо в більш багатих країнах. Частка органічно сертифікованого меду, який продається у деяких європейських країнах, вже перевищує 10%.

Органічний мед стає надзвичайно популярним. Тенденція до збільшення популярності здорового способу життя стимулює споживання здорових, натуральних продуктів та особливо органічних продуктів.

Основні проблеми в переході бджолярів на органічні технології: недостатність інформації про такий перехід; складність процедури сертифікації органічних господарств; складності виробництва органічного меду при паралельному контролі кліща варро за допомогою органічних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні розглядалися такими вітчизняними науковцями, як: Артиш В., Зайчук Т., Милованов Є., Шлапак В., Дудар Т., Андрійчук В., Бегей С., Берлач Н., Грановська В., Бородіна О., Мартинюк М. та інші. Їхні праці заклали фундамент теоретичних досліджень ринку органічної продукції. Проте, враховуючи зміни зовнішнього середовища,

постає необхідність розгляду особливостей функціонування ринку органічного меду – основного експорту продукту.

Постановка завдання. На основі узагальнення досвіду провідних світових гравців органічного меду запропонувати практичні рекомендації щодо підвищення конкурентноспроможності вітчизняних виробників органічної продукції бджільництва.

Виклад основного матеріалу. Виробники органічного меду мають численні переваги в порівнянні зі звичайними виробниками.

Позитивні сторони при органічному виробництві меду полягають в наступному:

- підвищення ціни меду. Органічний мед та супутні продукти мають вищу ціну на ринку порівняно із звичайним медом;
- підвищення кокуретноздатності. Органічні мед та продукти легше продаються, тому що вони приносять велику користь для здоров'я, порівняно з неорганічним медом, тому що споживачі дбають про своє здоров'я і не хочуть купувати мед вироблений у несприятливих екологічних умовах та з антибіотиками;
- якість меду. Покупці, які отримують мед, що має органічну сертифікацію, впевнені в його якості. Тому що на неякісний продукт неможливо отримати органічну сертифікацію.

Органічне виробництво меду є дуже важливим питанням для України, і потрібно працювати над збільшенням сертифікованих пасік органічної продукції, що надасть нам переваги перед конкурентами [1]. Ми зможемо підвищити вартість українського меду, отримати більший прибуток. Це така ніша, яка дозволить реалізовувати український мед у всьому світі за більшою ціною.

Аналіз світових тенденцій ринку розвитку виробництва органічного меду свідчить про зростаючу зацікавленість споживачів в екологічно чистих продуктах харчування, тому виробництво органічних продуктів бджільства є важливим стратегічним напрямом розвитку в багатьох країнах світу. Незадоволеність вітчизняних споживачів якістю продуктів харчування та зацікавленість у

здоровому харчуванні, наявність великої ресурсної бази, сприятливої для виробництва органічного меду, існуючий досвід вітчизняних виробників свідчать про наявність практично не реалізованого, але значного потенціалу розвитку ринку органічного бджолярства.

В останні роки органічне бджільництво неухильно розвивається у всьому світі. Причиною цього є зростання споживачів до органічно сертифікованого меду, особливо в більш багатих країнах [2]. Частка органічно сертифікованого меду, який продається у деяких європейських країнах, вже перевищує 10%. Також зростає попит на органічний мед для виробництва перероблених органічних продуктів, таких як мюслі, батончики злакові або солодка випічка. Переробні підприємства використовують з метою економії органічний мед з більш низькою собівартістю. Цим пояснюється різке зростання кількості органічно сертифікованих вуликів у Латинській Америці. Але Східна Європа також стала важливим регіоном виробництва органічно-сертифікованого експортного меду.

Органічний мед стає надзвичайно популярним. Тенденція до збільшення популярності здорового способу життя стимулює споживання здорових, натуральних продуктів та особливо органічних продуктів. Споживачі як оцінюють екологічно чистий спосіб виробництва, але й часто сприймають органічні продукти як здоровіші, проти звичайними продуктами. Наприклад, на ринку споживачі стурбовані наявністю антибіотиків у звичайному меді. Імпортери меду також сприяють підвищенню попиту на органічний мед. Вони стурбовані поширенням та надмірним використанням (заборонених) антибіотиків та інших хімічних речовин під час бджільництва. У цьому органічна сертифікація забезпечує певну гарантію те, що експортери активно впроваджують передові методики органічного бізнесу, що знижує ризик споживання забруднених і неорганічних продуктів [3].

На відміну від меду в оброблених органічних продуктах, при купівлі органічного меду споживачі звертають увагу на його регіональне походження. Як типово місцевий продукт, він може бути представлений на ринку в рамках прямих продажів з високою доданою вартістю. Це також пояснює, чому більшість

органічного меду продається безпосередньо з пасік або через Інтернет. Завдяки тривалому терміну зберігання мед особливо добре підходить для такого типу продажу.

Продаж органічного меду у великих кількостях у продуктові магазини або спеціалізованим торговцям має великий економічний потенціал. У цьому випадку виробничі витрати на кілограм меду можна підтримувати на низькому рівні завдяки більшим виробничим структурам. Вища закупівельна ціна на органічний мед компенсує дещо меншу врожайність, витрати на сертифікацію та вищі затрати праці [4].

Світовий ринок органічної продукції продовжує демонструвати бурхливе зростання. У 179 країнах світу у цьому сегменті зайнято 2,4 млн фермерів. Ринок «органіки» оцінюється в 100 млрд. дол., на нього припадає 10% світового виробництва продовольства. За прогнозами, до 2030 року цей ринок може перевищити 200 млрд дол. Площі під органічним сільським господарством у світі за останні 15 років збільшилися в 4 рази та у 2020 році склали 51 млн га.

Просування концепцій технологій органічного сільського господарства з 1972 року займається IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) – Міжнародна федерація рухів за органічне сільське господарство. Дослідженнями у цій галузі займається створений у 1973 році FiBL (Research Institute of Organic Agriculture) – Дослідницький інститут органічного сільського господарства.

Органічний мед має підвищений попит на світовому ринку, і його ціна значно перевищує ціну стандартних медів. Особливим попитом користуються монофлерні органічні меди. У країнах, де агрохімічні препарати використовуються в обмежених кількостях, і де відсутні виробництва, які забруднюють своїми відходами довкілля, технології бджільництва спочатку є органічними чи близькими до них. Для цієї групи країн експорт органічного меду вигідніший, ніж збут його на своєму внутрішньому ринку.

За експертними оцінками, органічне бджільництво має сприятливі перспективи для свого розвитку з огляду на стабільний попит у світі на його

продукцію. Стримуючими чинниками цьому шляху є труднощі перекладу контролю кліща варроа і низки хвороб бджіл на органічні технології, і навіть складні процедури конверсії «стандартного» бджільництва в органічне і сертифікації органічних господарств [5].

Великобританія показувала раніше 4-5 %, а минулого року показала майже 30 відсотків зростання органічної полиці. Але органічне бджільництво поки що займає незначну частину в органічному сільському господарстві – 0,5 % ринку, це 650 млн доларів (не рахуючи видобуток дикого меду, який відноситься до сектору дикоросів та розвивається трохи за іншими правилами). Зростання продажів органічної бджільницької продукції становить майже 11 відсотків на рік, до 2025 року обсяг цього ринку сягне майже 1 млрд доларів на рік.

Основні споживчі ринки розташовані у розвинених країнах. Європа займає частку ринку в 39%, за нею слідує Північна Америка з 31%. Ринок споживання Китаю має більш високі темпи зростання – середньорічний темп зростання 16,4%. Кількість органічних бджолосімей у світі у 2020 році склала 2,7 млн. (у 2019 році – 3,02 млн.). З 2007 року по 2020 рік кількість органічних бджолосімей у світі збільшилась у 5 разів: з 535 тис. до 2,7 млн. 2,7 млн. органічних бджолосімей - це 2,9% від загальної кількості бджолосімей у світі в 2020 році, що оцінюється ФАО в 90,5 млн.

Основні проблеми в переході бджолярів на органічні технології: недостатність інформації про такий перехід; складність процедури сертифікації органічних господарств; складності виробництва органічного меду при паралельному контролі кліща варроа за допомогою органічних засобів [6].

Органічне бджільництво нині існує у 60 країнах. Воно базується на органічному землеробстві і в порівнянні зі звичайним бджільництвом є більш трудомістким і витратним. Щоправда, стимулюють виробництво великий попит та високі ціни на продукцію.

У країнах Євросоюзу, США. Канади вимоги до екологічно чистого бджільництва стандартизовані:

- територія, на якій проводиться медозбір (в радіусі 3-6 км), має бути екологічно чистою, на ній не можна застосовувати синтетичні препарати;
- бджіл та вулики під час медозбору також заборонено обробляти синтетичними препаратами;
- можна використовувати лише органічну вощину;
- вулики повинні бути виготовлені їх натуральних матеріалів і пофарбовані фарбою, що не містить свинець;
- неприпустиме штучне запліднення бджолиних маток.

Європейські стандарти на органічний мед дуже великі. Навіть документообіг на пасіці досить серйозний. Такі суворі правила практично не дозволяють отримати органічний мед у густонаселених індустріально розвинених регіонах. Особливу увагу звертають на радіацію, присутність у меді залишків цукру та алергенів.

Усі господарства перед тим, як отримати сертифікат «органік» повинні пройти 3-річний перехідний період, протягом якого землі не обробляють будь-якими хімічними засобами та використовують виключно добрива рослинного та тваринного походження. А насіння медоносних культур підбирають за стійкістю до шкідників та бур'янів, без генно-модифікованих елементів.

Таким чином, заборона використання пестицидів, ГМ-культур у радіусі польоту бджіл гарантує відсутність шкідливих речовин. Крім того, купівля меду - це інвестиція в екологічно благополучне майбутнє. Виробництво органічного меду та органічної продукції в цілому, зміцнює біологічні зв'язки та сприяє родючості ґрунтів.

Основні постачальники органічного меду: країни Африки, Нова Зеландія, Швейцарія та Австрія (альпійський мед), Канада. Нещодавно у великій кількості його стала виробляти Бразилія, а також Мексика. Але бразильський мед незвичний європейцям, та й конюшина канадська не може конкурувати з європейськими медами.

Нерідко виробники видають за органічний мед зовсім не той продукт. Справжність органічного меду слід завіряти у визнаних на світовому ринку

лабораторіях, наприклад, Sell Association (Великобританія), VSBLO (Швейцарія) тощо.

В органічному бджільництві є як свої позитиви так і негативні риси ведення виробничої діяльності. До позитивів слід зарахувати:

- підвищена ціна меду: органічний мед (як кінцевий продукт і як сировина) має вищу ціну на ринку порівняно із звичайним медом;
- підвищену товарність: легше продавати органічний мед, оскільки він вважається кориснішим для здоров'я порівняно з неорганічним медом;
- гарантію якості меду для покупців: клієнти впевнені в якісному продукті, оскільки стандарти виробництва та поводження з органічним медом чітко відстежуються органом сертифікації;
- екологоспрямоване ведення виробництва: багато фермерів переходять на органічне землеробство через його переваг для навколишнього середовища
- кожен банку з органічним медом можна відстежити: сертифікований органічний мед має на увазі належне маркування продукту.

До негативних:

- наявність відповідних ділянок для пасіки: важко знайти відповідні ділянки для пасік, які відповідають стандартам органічного меду у будь-яку пору року;
- обмеження на методи лікування захворювань: органічний мед не передбачає широкого використання антибіотиків. Отже, можливість лікування хвороб більш обмежена;
- обмеження методів управління годуванням: бджоляр, який займається органічною медоносною бджолою, повинен стежити за тим, щоб поблизу його вуликів не було неорганічних ферм;
- вартість та час переходу: звичайний бджоляр не може раптово перейти на виробництво органічного меду;
- інші витрати: виробництво також включає інші витрати, такі як вартість приєднання до сертифікуючого органу, вартість сертифікації, вартість аудиту тощо.

- посилення вимог щодо ведення управлінського обліку: виробництво органічного меду передбачає проведення детальних записів на всіх етапах виробництва, обробки та роздрібної торгівлі.

Оскільки кожен органічний бренд допускає різні методи бджільництва, необхідно уточнити ще до переходу, яких рекомендацій можна дотримуватись у майбутньому органічному бджільництві. Найважливішим підґрунтям для всіх органічних стандартів є Регламент ЄС про органічне виробництво. На цьому ґрунтуються суворіші стандарти приватних асоціацій органічного землеробства, таких як Bio Suisse, Naturland, Bioland, Bio Austria та Demeter. Зокрема, Demeter визначила докладніші вимоги щодо походження, утримання, розведення, годування та підтримки здоров'я бджіл. У галузі переробки меду норми приватного права набагато суворіші, ніж державні.

Вибір органічного стандарту також має враховувати можливості збуту. Для цього необхідно проаналізувати можливі канали збуту та очікувані ціни продажу. При розведенні бджіл відповідно до біодинамічних принципів важливо враховувати, що хоча можна встановити вищу ціну на мед, як правило, кількість видобутого меду менша.

У багатьох країнах традиційна практика бджільництва є «органічною за умовчанням». Це означає, що практика бджільництва є органічною, але не сертифікованою. У таких країнах процес сертифікації складається лише з запровадження або розробки системи адміністрування (включаючи систему відстеження) та перевірки співробітниками сертифікаційних органів. Це дуже короткий, простий та економічно ефективний процес отримання доступу до ринку органічного меду [7].

Організаційне бджільництво та органічне фермерство в Італії мають багато спільного:

- вирішальну роль у рішенні виробника залишатися в органічному секторі грає допомога ЄС, а не сприятливі ціни продажу органічної продукції;

- склався дисбаланс між зонами виробництва органічних продуктів (економічно депресивні регіони) та зонами їх споживання (економічно благополучні регіони);
- незважаючи на світову кризу, виробництво органічних продуктів продовжує зростати, причому більш динамічно, ніж виробництво продуктів, що мають географічне позначення походження (Protected designation of origin - PDO) або географічна вказівка, що Охороняється (Protected geographical indication - PGI);
- ціни виробника органічних продуктів відрізняються стабільністю, а ціни кінцевого споживача мають тенденцію до зниження, завдяки вдосконаленню сфери розподілу. Це сприяє подальшому розвитку органічного сектора.

З метою стимулювання виробництва органічного меду в Україні Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 208 від 23.03.16 р. «Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва».

Вищезазначеним нормативно-правовим актом регулюється правові, технологічні, економічні основи виробництва органічної продукції бджільництва фізичними особами. Також встановлюються вимоги щодо утримання, годівлі, лікування бджіл під час виробництва органічної продукції бджільництва.

Відповідно до затверджених правил у процесі виробництва органічної продукції необхідно:

- використовувати бджіл згідно з породним районуванням;
- проводити підживлення бджіл виключно органічним медом із медоносних рослин, які не є генетично модифікованими, у вирощуванні яких не застосовувалися хімічні добрива, пестициди синтетичного походження;
- обирати місця для розміщення пасік відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва;
- підтримувати здоров'я бджіл на основі превентивних заходів.

Пасіки повинні розміщуватися так:

- щоб у радіусі 3 км від пасіки знаходилися джерела натурального нектару та пилку, що походить з органічно вирощених чи дикорослих культур. Зазначені

вище вимоги не стосуються місць, де немає цвітіння або де бджоли перебувають у стані спокою;

- на відстані не менше 500 м від шосейних та залізниць, пилорам, високовольтних ліній електропередач напругою 110 кВ та більше;
- на відстані не менше 1 км від тваринницьких будівель;
- на відстані не менше 5 км від підприємств кондитерської чи хімічної промисловості, аеродромів, військових полігонів, радіолокаційних, радіо- та телетрансляційних станцій, інших джерел мікрохвильового випромінювання;
- на відстані не менше ніж 7 км від товарних пасік, які не виробляють органічну продукцію.

Органічне виробництво меду є дуже важливим питанням для України, і потрібно працювати над збільшенням сертифікованих пасік органічної продукції, що надасть нам переваги перед конкурентами. Ми зможемо підвищити вартість українського меду, отримати більший прибуток. Це така ніша, яка дозволить реалізовувати український мед у всьому світі за більшою ціною.

В Україні з кожним роком зростає кількість сертифікованих пасік. Якщо у 2017 році сертифікованою була лише одна пасіка, яка мала сертифікат органічного виробництва за європейським стандартом. В 2021 році кількість таких пасік зросла до 56.

Найбільше таких пасік знаходиться на півдні України та на Сході. Загалом представлено 13 областей України. Найбільше пасік, які мають сертифікат органічного виробництва у Миколаївській області – 23 пасіки, а це майже 7500 бджолосімей.

Основна частина пасік у нас сертифікована за європейським стандартом, і лише одна – за канадським. Ця пасіка знаходиться на Західній Україні, дотримується вимог і має намір проводити експорт саме до Канади.

Попит на український органічний мед за останній рік суттєво зріс. Проте багато виробників мали пасіки у східних областях України, які сьогодні окуповані ворогом [8].

Нині найбільшим виробником і експортером органічного меду є компанія Ukrainian Bee (UBEE), що має 400 бджолиних сімей у Хмельницькій області, співпрацює з 20 органічними виробниками та сертифікована Organic Standart Україна відповідно до стандарту IACB та згідно з нормами ЄС. Компанія експортує як і органічний, так і традиційний мед у країни Європи та на Американський континент. Німеччина, Франція та Польща дуже цінують український органічний мед. 2021 року компанія експортувала до 400 т органічного меду, 2022 року - 260 т.

Висновки. Світовий досвід показує, що найпоширенішими каналами продажу органічної продукції, зокрема меду є маленькі магазини. Як правило, ці магазини продають продукцію або власного виробництва, або відомих брендів. Однак такі магазини часто страждають від конкуренції з боку великої роздрібної торгівлі. Слабкими сторонами таких органічних магазинів є незначна диференціація від звичайних супермаркетів, конкуренція між брендами за цінами, відсутність комунікацій, незначна кількість інновацій у продуктах, відсутність стратегії для залучення лояльних клієнтів, штат часто недостатньо кваліфікований, надто слабкі зв'язки з виробниками, незначне поширення інформації про позитивні властивості органічної продукції серед споживачів.

Вважаємо, що для розвитку вітчизняного ринку органічного меду потрібно організувати державну закупівлю для потреб шкіл, дитячих садків та інших соціальних установ. Також, здійснювати субсидування закупівель малозабезпеченими групами населенням (система цільових ваучерів на купівлю органічних продуктів, зокрема меду).

Товаровиробникам для підвищення попиту на органічний мед доцільно проводити презентації своєї продукції на ярмарках, виставках (з можливістю дегустації), застосовувати дисконтні знижки та програми лояльності для споживачів, розширювати асортимент продукції, залучати більш кваліфікований персонал, забезпечувати більш раціональне розміщення торгових точок та збуту (наприклад, через Інтернет).

Література

1. Borowska A. Production, consumption and foreign trade of honey in Poland in the years 2004 to 2015. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa I Rozwoju Obszarow Wiejskich*. 2016. T. 103. Z. 4. Pp. 97-111.
2. Гриник С. Екологічні аспекти виробництва продуктів бджільництва. *Український пасічник*. 2008. № 7. С. 33–37.
3. Дребот О.І., Височанська М.Я. Еколого-економічні основи збалансованого розвитку бджільництва. Еколого-економічні основи збалансованості розвитку бджільництва. 2022. № 4. С. 24-30
4. Жученко Д.Б., Уланчук В.С. Ефективність виробництва продукції бджільництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія. Умань: Видавець «Сочінський», 2015. 197 с.
5. Гриценко В. Л. Експертне оцінювання впливу факторів на розвиток ринку бджільництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* 2017 Випуск 12, частина 1. С.81-87
6. Чміль А. С Динаміка виробництва та експорту меду в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* 2019 Випуск 28, частина 2. С.131-134
7. Разанова О.П., Голубенко Т.Л., Скоромна О.І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності галузі бджільництва у контексті євроінтеграційних процесів : монографія. Видавництво ТОВ «Друк», 2023. 279 с.
8. Ясько В.М., Ясько А.І. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі бджільництва в Україні. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2017. Вип. 84. С. 108-114.

References

1. Borowska, A. (2016), "Production, consumption and foreign trade of honey in Poland in the years 2004 to 2015", *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa I Rozwoju Obszarow Wiejskich*, vol. 103, no. 4, pp. 97-111.

2. Hrynyk, S. (2008), "Ecological aspects of production of beekeeping products", *Ukrains'kyj pasichnyk*, vol. 7, pp. 33-37.
3. Drebot, O.I. and Vysochans'ka, M.Ya. (2022), " Ecological and economic basics of balanced beekeeping development ", *Ekoloho-ekonomichni osnovy zbalansovanosti rozvytku bdzhil'nytstva*, vol. 4, pp. 24-30
4. Zhuchenko, D.B. and Ulanчук, V.S. (2015), *Efektivnist' vyrobnytstva produktsii bdzhil'nytstva v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh* [Efficiency of production of beekeeping products in agricultural enterprises], Vydavets' «Sochins'kyj», Uman', Ukraine.
5. Hrytsenko, V.L. (2017), "Expert assessment of influence of factors on market development of bee products", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 12, no. 1, pp. 81-87.
6. Chmil', A.S (2019), "Dynamics of production and export of honey in Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 28, no. 2, pp. 131-134.
7. Razanova, O.P. Holubenko, T.L. and Skoromna, O.I. (2023), *Shliakhy pidvyschennia konkurentospromozhnosti haluzi bdzhil'nytstva u konteksti ievrointehratsijnykh protsesiv* [Ways to increase the competitiveness of the beekeeping industry in the context of European integration processes], Vydavnytstvo TOV «Druk», Vinnytsia, Ukraine.
8. Yas'ko, V.M. and Yas'ko, A.I. (2017), "Current status and prospects for development of apiculture in Ukraine", *Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia*, vol. 84, pp. 108-114.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2023 р.